

Korte inhoud van het referaat, door Prof. Dr. H. Dooyeweerd op
17 April 1931 te houden in het Parkhotel voor
"PATRIMONIUM", Amsterdam.

De historische betrekkelijkheid van alle beschouwingen over het karakter van den staat en de grenzen van de staatstaak blijkt op treffende wyze uit de ontwikkeling, welke de theorieën ter zake in den loop van ruim een eeuw hebben doorgemaakt.

De beide polen dezer ontwikkeling worden gevormd eenerzyds door de oud-liberale rechtstaatsgedachte (Kant, von Humboldt) en anderzyds door de moderne idee van den machts- en welvaartsstaat, gelyk zy met name door fascisme en bolsjewisme worden voorgestaan. Terwyl de eerste theorie de grenzen der overheidstaak zoo eng mogelijk trok (bescherming van de rechten van leven en eigendom der burgers), hebben fascisme en bolsjewisme voor onze oogen een staatsbeeld verwerkelykt, waarin de staat als de legendarische Leviathan alle levenssappen der vrye maatschappij aan zich tracht te trekken en geen zelfstandige rechtskring naast zich duldt.

Het zwaartepunt der toenemende staatsinmenging ligt buiten kyf in de bemoeiing van den staat met het economische leven. Te dezen aanzien kan men drie fasen onderscheiden:

- 1e De phase der absolute staatsonthouding en der volle individualistische contractsvryheid (Manchester-school)
- 2e De phase waarin de staat zyn formalistisch standpunt ten aanzien van het economische leven laat varen, en met zyn sociale wetgeving de economisch-zwakkeren tegen uitbuiting door de economisch-sterkeren gaat beschermen
- 3e De zich vooral na den wereldoorlog ontwikkelende phase, waarin de staat zich rechtstreeks in het economisch leven gaat mengen en zich steeds scherper tendenzen vertoonen in de richting van een suprematie van den staat over de economische processen van voortbrenging, verdeling en verbruik.

Evenwydig met deze ontwikkeling loopt de evolutie van de rechtstaats-idee, die eveneens drie fasen vertoont:

- 1e De oud-liberale rechtstaatsgedachte: de staatstaak bepaalt zich tot bescherming van de rechten van leven en eigendom der burgers
- 2e De formeele rechtstaatsgedachte: de doeleinden van den staat zyn onbegrensd, maar moeten in den vorm der wet worden verwerkelykt terwille van de rechtszekerheid. Deze theorie eischt onderworpenheid van de uitvoerende macht (de administratie) aan wetgeving en rechtspraak
- 3e De vereenzelviging van staat en recht: de rechtstaatsgedachte past zich geheel aan aan het absolutisme van den modernen machts- en welvaartsstaat; er bestaan geen principiele grenzen voor de expansie van den staat ten koste van het vrye maatschappelyk leven.

Hoe weinig de formeele wet een plechtanker voor de vryheid kan zyn, blijkt uit den gang van zaken in Italië en Rusland. In den vorm der wet zet het staatsabsolutisme zich zonder bezwaar door, vooral daar waar de revolutie de dictatuur der minderheid heeft gevestigd. Het liberalisme verzet zich op zuiver individualistische gronden tegen de voortdurende uitzetting van de staatstaak, doch het heeft in dit verzet geen dieperen wortel in de Christelyke religie. Het is slechts verankerd in het geloof aan de absolute waardy van het vrye individu (een humanistische gedachte!) en heeft geen oog voor de verbandsstructuur van het maatschappelyk leven. Daarom heeft de Calvinistische levens- en wereldbeschouwing ook met de moderne ontwikkeling van het moderne staatkundig liberalisme geen aanrakingspunt. Hieruit blijkt hoe ongerechtvaardigd de kritiek was, die in myn referaat slechts "herlevend liberalisme" wist te bespeuren.

Slechts vanuit de religieuze doorleefde belydenis van Gods absolute Souvereiniteit kan de stryd tegen het moderne staatsabsolutisme met vrucht worden gevoerd. En dan dwingt de consequentie, de vraag inzake de grenzen der staatsinmenging niet langer alleen als een vraag van politieke wenschelykheid of juistheid te beschouwen, maar als een rechtsvraag in den scherpsten zin des woords te stellen. Het is de ook door het liberalisme aanvaarde theorie van het juridisch alvermogen van den staatswetgever, die voor het forum der principieele kritiek moet worden gedaagd. Deze theorie, in den modernen tyd nauwelyks bestreden, kan nimmer positiefrechtelyk worden gerechtvaardigd, want de staatswetgever kan onmogelyk zelf de grenzen zyner bevoegdheid bepalen. De theorie van het juridisch alvermogen van den staat is veeleer zelf geworteld in een van huis uit revolutionaire staatsphilosophie: de leer der absolute staatssovereiniteit. Het Calvinisme heeft reeds in de 17e eeuw tegen deze staatsabsolutistische rechtsbeschouwing, die al het recht uit den staatswil laat voortvloeien, de leer der souvereiniteit in eigen kring gesteld, en ook positiefrechtelyk, niet alleen politiek, de consequenties uit die leer getrokken (Althusius).

Die leer der souvereiniteit in eigen kring is een fundamenteel bestanddeel van de Christelyke levens- en wereldbeschouwing van het Calvinisme en moet op ieder gebied tot doorwerking komen. Ze is gegrond in de absoluut Christelyk-religieuze oriëntteering van heel onzen kyk op de tydelyke wereld. Wanneer alle wetskringen, waarin ons tydelyk leven gevoegd is, slechts een tydelyke straalbreking zyn van den absoluten, boven tydelyken religieuzen zin der wet (den dienst van God in Christus Jezus), dan kan aan geen dier wetskringen ook een absolute souvereiniteit, maar slechts souvereiniteit in eigen kring toekomen. Dit geldt evenzeer voor de economische en juridische wetskringen.

Deze zienswyze moet nader worden doorgevoerd in de beschouwing der menschelyke verbanden. Een verband is niet een verzameling van individuen, gelyk het liberalisme leert, maar het is een boven de individuen staande, die individuen omvattende eenheid, die in de goddelyke wereldorde is gegrond. Ieder menschelyk verband (gezin, bedryf, staat, kerk, sociale organisatie enz. enz.) heeft zyn eigen interne in die goddelyke wereldorde gegronde structuur.

Welk een kyk geeft de leer der souvereiniteit in eigen kring op deze verbandsstructuur? Het verband is een geestelyke dingeenheid. In de structuur van ieder ding vinden wy een samenstel van reële functies, die ieder haar eigen, souvereinen wetskring bezitten. In de structuur van den boom (een natuurlyk ding) vinden wy een getalsfunctie (onderworpen aan getalswetten), ruimtelyke functie (onderworpen aan ruimtewetten), een physische bewegingsfunctie (onderworpen aan physische bewegingswetten). In elk dezer drie genoemde wetskringen heeft de boom dus een werkelyke functie. Maar als wy alleen deze functies beschouwen, heeft het nog geen zin, van boom te spreken. Eerst in de organische levensfunctie, in haar onderworpenheid aan de eigen wetten van den organischen wetskring is de boom alszoodanig gekwalificeerd. Wy noemen deze kwalificeerende functie: de leidende functie van den boom als ding. Deze leidende functie begrenst tevens de subjectieve activiteit van den boom. In de latere wetskringen (die van het gevoel, het logische denken, de historische ontwikkeling, de taal, omgang en verkeer, economisch leven, de kunst, het recht, de moraal, het geloof) heeft de boom geen subjectieve functies meer, maar kan hy hoogstens object, voorwerp zyn. In de interne structuur van den boom vinden wy nu een wonderbare harmonie, zoo volmaakt, dat ondanks de verscheidenheid der functies en van hare wetskringen, die structuur toch een organische dingeenheid vormt. Hoe is die eenheid bereikt? Daardoor, dat de leidende functie de andere heeft geabsorbeerd of terzy gedrongen? In geenen deele. Ook in de interne structuur van den boom blijft de souvereiniteit in eigen kring gehandhaafd. Iedere werkelykheidsfunctie blijft haar eigen wetten volgen. Maar de organische functie als leidende functie richt alle andere functies op de levensbestemming van den boom! Iedere beweging in de interne structuur van den boom is op die levensbestemming gericht.

Ook de structuur der menschelyke verbanden vertoont een goddelyke orde. Ieder verband heeft zyn eigen leidende functie (of bestemming), die de vroegere functies moet richten en leiden met volledige handhaving der souvereiniteit in eigen kring. Het is ook de leidende functie, die de competentiegrenzen van het verband bepaalt.

De staat is een geestelyk verband, dat zich gevormd heeft op de basis eener historische machtsconcentratie en zyn leidende functie vindt op het gebied van het recht. De staat is naar zyn interne structuur een overheidsrechtsverband. Alle niet-juridische functies van de interne staatsstructuur, ook de economische, staan naar goddelyke ordiantie onder leiding van de publiekrechtelyke functie. De bestemming van den staat is, een omvattend rechtsverband (op historische machtsbasis) over onderdanen te vormen.

Ook de niet-statelyke verbanden hebben hun eigen interne structuur in de goddelyke wereldorde. Het (zichtbaar) kerkverband heeft zyn leidende functie op het gebied van het geloof, dat ook zyn interne rechtsorde (het kerkrecht) leidt en richt op de verbandsbestemming.

Het bedrijfsverband, waarin evenals in ieder ander verband gezag en ondergeschiktheid heerscht, (geen overheidsgezag over onderdanen), is evenals staat en kerk op historische basis ontstaan (de machtsverwerking van het kapitaal). De "leidende" functie, de bestemming van het bedrijfsverband ligt op economisch gebied. Zulks openbaart zich reeds in de interne structuur van het bedrijfsgezag, dat noodwendig aan een bepaalde economische positie is gebonden, anders dan het gezag in den staat en het gezag in kerk en gezin. Het bedrijfsverband kan evenmin als de staat willekeurig zyn structuur veranderen. Wyl het een leidende functie bezit, evengoed als kerk en staat, heeft het ook een interne rechtssfeer, die aan de economische bestemming van het bedrijf is gebonden.

De materiele grenzen van de competentie van den staatswetgever liggen nergens anders dan in deze goddelyke zinstructuur der verbanden. De Gereformeerde Kerken hebben, evenals de Roomsche-Katholieke Kerk, nimmer inbreuk van den staat op hun interne rechtssfeer geduld. Evenmin kan het bedrijf, zoolang het als zelfstandig verband op historische basis bestaat, inbreuk dulden op zyn interne rechtssfeer. Gaat een absolutistische staatswetgever willekeurig inbreuk maken op de interne gezagsstructuur van het bedrijf, of gaat hy, zonder rechtsgrond, de bedrijven dwingend voorschryven, hoe ze hun economische bestemming zullen bereiken, dan kan zulk een overheidswillekeur, zelfs in den vorm der wet, toch nimmer als stellig bindend recht worden beschouwd. Het bedrijfsgezag, dat zyn titel niet aan den staat ontleent, moet in zulk een geval zelfstandig beoordeelen wat het met zyn verantwoordelykheid kan overeenbrengen. Ieder door God verordineerd gezag heeft binnen zyn eigen interne rechtssfeer te waken voor handhaving der souvereiniteit in eigen kring, zoover de middelen daartoe hem ten dienste staan.

Deze beschouwing laat volmaakt intact de onderworpenheid der verbanden aan den staat in hun externe rechtsbetrekkingen en in zooverre zy in die betrekkingen onderdanen van den staat naar diens interne structuur zyn. Het is taak van den staat, juist omdat hy zyn bestemming vindt in de rechtsbestelling, door zyn sociale wetgeving ertegen te waken, dat de arbeider als een soort "homo economicus" in de economische sfeer zou worden geabsorbeerd. 1) De taak van den staat kan slechts zyn het economische leven te leiden door het recht.

De practische consequentie der hier verdedigde opvatting ten aanzien van onze Nederlandsche wetgeving is deze, dat de verbindend-verklaring der collectieve contracten op grond van de wet van 24 Dec. 1927 afhankelijk moet worden geacht van het voortbestaan der collectieve contracten zelve. Want deze contracten regelen een stuk intern bedrijfsrecht, dat zyn gelding niet aan den staatswetgever ontleent.

...oooo00oooo...

1) De "Nederlander" meende n.b., dat myn standpunt tot een reactie tegen alle sociale wetgeving moest voeren!